

TILSHUNOSLIK FANI, UNING MAQSAD VA VAZIFALARI.

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Namangan filiali Maktabgacha va boshlang'ich

ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Madraximova Dilnoza Taxirovna

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi tilshunoslik fanining mohiyati, uning o'rganish obyekti, predmeti, maqsad va vazifalari yoritilgan. Shuningdek, tilning jamiyat hayotidagi o'rni, insonlar o'rtasidagi muloqot vositasi sifatidagi ahamiyati hamda tilning tuzilishi, rivojlanishi va faoliyat ko'rsatish qonuniyatlarini o'rganishda tilshunoslik fanining ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada tilshunoslikning asosiy yo'nalishlari, jumladan, fonetika, leksikologiya, morfologiya va sintaksis kabi bo'limlarning vazifalari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, til hodisalarini ilmiy asosda o'rganish, til birliklarining o'zaro munosabatini aniqlash hamda til taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish tilshunoslikning muhim vazifalari sifatida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, til, nutq, tilning mohiyati, til birliklari, fonetika, leksikologiya, morfologiya, sintaksis, til taraqqiyoti.

Анотация: В данной тезисной работе раскрываются сущность языкознания как науки, объект и предмет его изучения, а также цели и задачи. Кроме того, анализируются роль языка в жизни общества, его значение как средства общения между людьми, а также роль языкознания в изучении структуры языка, закономерностей его развития и функционирования. В статье представлена информация об основных направлениях языкознания, включая задачи таких разделов, как фонетика,

лексикология, морфология и синтаксис. Также рассматриваются такие важные задачи языкознания, как научное изучение языковых явлений, выявление взаимосвязей между языковыми единицами и раскрытие особенностей развития языка.

Ключевые слова: языкознание, язык, реч, сущность языка, языковые единицы, фонетика, лексикология, морфология, синтаксис, развитие языка.

Abstract: This thesis explores the essence of linguistics as a science, its object and subject of study, as well as its aims and objectives. It also analyzes the role of language in society, its significance as a means of communication among people, and the importance of linguistics in studying the structure of language and the laws governing its development and functioning. The article provides information about the main branches of linguistics, including phonetics, lexicology, morphology, and syntax, and describes their respective functions. Furthermore, the scientific study of linguistic phenomena, the identification of relationships between linguistic units, and the investigation of the distinctive features of language development are considered among the fundamental objectives of linguistics.

Keywords: linguistics, language, speech, the essence of language, linguistic units, phonetics, lexicology, morphology, syntax, language development.

Kirish: Til insoniyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo'lib, jamiyat a'zolari o'rtasida aloqa o'rnatish, fikr almashish, bilim va tajribalarni avloddan avlodga etkazishning asosiy vositasi hisoblanadi. Til inson tafakkuri, madaniyati va ma'naviy hayoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, jamiyat taraqqiyoti jarayonida muhim o'rin tutadi. Insonlar til orqali o'z fikrlarini ifodalaydi, voqelikni anglaydi, ijtimoiy munosabatlarga kirishadi hamda to'plangan bilim va tajribalarini saqlab qoladi. Shu jihatdan tilni ilmiy asosda o'rganish, uning

ichki tuzilishi, rivojlanish qonuniyatlari va jamiyat hayotidagi vazifalarini aniqlash tilshunoslik fanining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Tilshunoslik, ya'ni lingvistika, tilning mohiyati, tuzilishi, tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy vazifalari va faoliyat ko'rsatish qonuniyatlarini o'rganuvchi mustaqil fan hisoblanadi. Mazkur fan til hodisalarini tizimli ravishda tahlil qilish, til birliklarining o'zaro munosabatlarini aniqlash, tilning fonetik, leksik, grammatik va semantik xususiyatlarini tadqiq etish bilan shug'ullanadi. Tilshunoslikning ilmiy asoslari tilni alohida hodisalar yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro uzviy bog'langan birliklar va munosabatlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida o'rganishga imkon beradi. Shu sababli tilshunoslik tilning ichki qonuniyatlarini ochib berish bilan bir qatorda, uning inson tafakkuri, jamiyat va madaniyat bilan aloqador jihatlarini ham tadqiq etadi.

Tilshunoslik fanining asosiy maqsadi tilning tabiati, tuzilishi, vazifalari va taraqqiyot qonuniyatlarini ilmiy jihatdan o'rganishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish jarayonida tilning fonetik tizimini, lug'at tarkibini, grammatik qurilishini, ma'no ifodalash imkoniyatlarini hamda nutq jarayonida qo'llanish xususiyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, til birliklarining o'zaro munosabatini aniqlash, tillarning o'xshash va farqli jihatlarini qiyosiy o'rganish, til o'zgarishlarining sabablarini izohlash va tilning ijtimoiy vazifalarini yoritish ham tilshunoslikning muhim vazifalari sirasiga kiradi.

Tilshunoslikning ilmiy tizimida fonetika, fonologiya, leksikologiya, morfologiya, sintaksis, semantika, etimologiya, sotsiolingvistika va psixolingvistika kabi yo'nalishlar alohida o'rin egallaydi. Ushbu yo'nalishlar tilning turli sathlari va faoliyat xususiyatlarini o'rganib, til hodisalarini keng qamrovli tahlil qilish imkonini beradi. Jumladan, fonetika nutq tovushlari va ularning xususiyatlarini, leksikologiya tilning lug'at tarkibini, morfologiya so'zlarning grammatik tuzilishini, sintaksis esa so'z birikmalari va gaplarning

qurilishi hamda o'zaro munosabatlarini o'rganadi. Mazkur bo'limlarning o'zaro aloqadorligi tilni yaxlit tizim sifatida anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda tilshunoslik fanining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Xususan, tillarni o'qitish metodikasini takomillashtirish, davlat tilining rivojlanishini ta'minlash, ilmiy va texnik atamalarni tartibga solish, tarjima faoliyatini rivojlantirish hamda tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarini yaratishda tilshunoslik yutuqlaridan keng foydalanilmoqda. Bu esa tilshunoslikni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ilmiy soha sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur tezisning dolzarbligi tilshunoslik fanining nazariy asoslarini yoritish, uning maqsad va vazifalarini tizimli ravishda tahlil qilish hamda tilni ilmiy o'rganishning inson va jamiyat hayotidagi ahamiyatini ochib berish bilan belgilanadi.

Tezisning asosiy maqsadi tilshunoslik fanining mohiyatini, o'rganish obyekti va predmetini, asosiy maqsad hamda vazifalarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun tilshunoslikning fan sifatidagi xususiyatlarini aniqlash, uning asosiy bo'limlari va yo'nalishlarini tavsiflash, til va nutq munosabatlarini yoritish hamda til taraqqiyotining muhim qonuniyatlarini izohlash vazifalari belgilab olinadi.

Tilshunoslik fanini o'rganish tilning murakkab tabiatini anglash, uning tarkibiy birliklari va rivojlanish mexanizmlarini tushunish, shuningdek, tilning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini ilmiy asosda baholash imkonini beradi. Shu bois tilshunoslikning maqsad va vazifalarini chuqur o'rganish zamonaviy filologik tadqiqotlarning muhim nazariy asoslaridan biri hisoblanadi.

Tilshunoslik (lingvistika) — inson tili, uning tabiati, qurilishi, amal qilishi hamda rivojlanish qonuniyatlari haqidagi fandir. Til jamiyatdagi eng muhim aloqa vositasi bo'lgani sababli, uni o'rganish insoniyat madaniyati va tafakkurini anglashda markaziy o'rin tutadi.

1. Tilshunoslik fanining maqsadi.

Tilshunoslikning bosh maqsadi **inson tilini tizimli va har tomonlama ilmiy tadqiq etish** hamda uning ijtimoiy, psixologik va madaniy vazifalarini ochib berishdir.

Bu maqsad quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Til tizimini ochish: Tilning ichki qurilishi (tovushlar, so'zlar, gaplar) qanday tashkil topganini aniqlash.

Aloqa mexanizmini anglash: Tilning axborot uzatish va qabul qilish jarayonidagi rolini tushuntirish.

Umuminsoniy qonuniyatlarni topish: Dunyodagi barcha tillar uchun umumiy bo'lgan xususiyatlarni (lingvistik universalialarni) aniqlash.

2. Tilshunoslikning vazifalari.

Tilshunoslik fani o'z maqsadiga erishish uchun bir qator nazariy va amaliy vazifalarni bajaradi.

Nazariy vazifalar.

Tilning kelib chiqishini o'rganish: Tilning paydo bo'lishi va tarixiy rivojlanish bosqichlarini tadqiq qilish.

Til elementlarini tahlil qilish: Tovush tizimi (fonetika), so'z boyligi (leksikologiya) va grammatik qurilishni (morfologiya, sintaksis) tizimli tahlil etish.

Tillar tasnifini yaratish: Dunyo tillarini qarindoshlik belgilari (genealogik) va tuzilishiga (tipologik) ko'ra guruhlariga ajratish.

Til va tafakkur aloqasini yoritish: Inson fikrlashi va tilning bir-biriga ta'sirini o'rganish.

Amaliy vazifalar.

Imlo va punktuatsiya qoidalarini ishlab chiqish: Jamiyat uchun yagona va tushunarli bo'lgan yozuv hamda imlo me'yorlarini yaratish.

Lug'atlar tuzish (Leksikografiya): Turli sohalarga oid izohli, tarjima, orfografik va termin lug'atlarini tayyorlash.

Til o'qitish metodikasini yaratish: Ona tili va xorijiy tillarni samarali o'rgatish usullarini ishlab chiqish.

Zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish: Kompyuter lingvistikasi, avtomatik tarjima va nutqni tanish dasturlarini yaratishda ishtirok etish.

5. Tilshunoslikning ichki tarmoqlari.

Til murakkab hodisa bo'lgani uchun tilshunoslik bir nechta tarkibiy qismlarga bo'linadi:

Fonetika va fonologiya: Tilning tovush tomonini o'rganadi.

Leksikologiya: Tilning so'z boyligini tadqiq etadi.

Morfologiya: So'z turkumlari va so'z shakllarini o'rganadi.

Sintaksis: So'z birikmasi va gaplar tuzilishini tekshiradi.

Semasiologiya: So'z va iboralarning ma'nosini tahlil qiladi.

6. Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan aloqasi.

Til ijtimoiy, ruhiy va biologik hodisa bo'lgani sababli, tilshunoslik qator tabiiy va gumanitar fanlar bilan uzviy bog'liq. Bu aloqalar natijasida yangi **chegaradosh fan tarmoqlari** paydo bo'lgan:

Sotsiolingvistika (Til va jamiyat):

Tilning jamiyatdagi rolini, ijtimoiy tabaqalar, kasb-hunar egalari va hududlar bo'yicha o'zgarishini (dialektlarni) o'rganadi.

Psixolingvistika (Til va ruhiyat):

Nutqning paydo bo'lishi va qabul qilinishi jarayonlarini, inson ruhiyati va tafakkurining nutqda aks etishini tadqiq etadi.

Lingvokulturologiya (Til va madaniyat):

Millat madaniyati, urf-odatlar va dunyoqarashining tilda (maqollar, iboralar, metaforalarda) qanday aks etishini o'rganadi.

Kompyuter lingvistikasi (Til va texnologiya):

Tilni kompyuter yordamida qayta ishlash, avtomatik tarjima, sun'iy intellekt va nutqni tanuvchi dasturlarni yaratish bilan shug'ullanadi.

7. Tilshunoslik rivojiga hissa qo'shgan mashhur olimlar.

Tilni tizimli o'rganish tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi va bu yo'lda ikki buyuk siymoni alohida ajratib ko'rsatish lozim:

Mahmud Koshg'ariy (XI asr): Sharq tilshunosligining, xususan, **turkiy tilshunoslikning asoschisi**. Uning «Divonu lug'atit-turk» (Turkiy so'zlar devoni) asari dunyodagi ilk qiyosiy-tarixiy lug'at hisoblanadi. Olim turkiy qabilalarning tili, shevalari va madaniyatini ilmiy asosda tizimga solgan.

Ferdinand de Sossyur (XIX-XX asr): G'arb zamonaviy tilshunosligining asoschisi. U tilni oddiy so'zlar to'plami emas, balki **o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim (struktura)** deb qaradi. Sossyur «til» (umumiy tizim) va «nutq» (tilning amalda qo'llanishi) tushunchalarini bir-biridan ajratib berdi.

8. O'zbek tilshunosligining shakllanishi va rivoji

O'zbek tilshunosligi uzoq va boy tarixga ega bo'lib, bir necha muhim bosqichlarni bosib o'tgan:

Alisher Navoiy davri: Ulug' shoir o'zining «Muhokamatul-lug'atayn» (Ikki til muhokamasi) asari bilan o'zbek (eski turkiy) tilining boyligi, badiiy imkoniyatlari va fors tilidan qolishmasligini ilmiy asoslab berdi.

XX asr boshlari (Jadidchilik davri): Fitrat, Elbek, G'ozir Yunus kabi ziyolilar o'zbek tilining ilk zamonaviy grammatikasi va imlo qoidalarini ishlab chiqdilar. Fitratning «Til qoidalarini» kitobi bu borada muhim poydevor bo'ldi.

Zamonaviy davr: Ayub G'ulomov, G'ani Jahongirov, G'aybullar Sanaev kabi yirik tilshunoslar o'zbek tilining morfologiyasi, sintaksisi, leksikologiyasi va dialektologiyasini yuqori ilmiy bosqichga olib chiqdilar.

Xulosa.

Tilshunoslik faqatgina til qoidalarini to'plami emas, balki inson ma'naviyati, tarixi va fikrlash olamini ochib beruvchi fundamental fandir. U jamiyat taraqqiyoti, madaniyatlararo muloqot va zamonaviy axborot texnologiyalari rivojida muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tilshunoslik fani insoniyat yaratgan eng murakkab va mukammal tizim — tilni o'rganuvchi sohadir. U nafaqat tilning ichki qoidalarini saqlaydi, balki jamiyat taraqqiyoti, raqamli texnologiyalar va madaniyatlararo integratsiya jarayonlarida asosiy harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2010. (Tilning tizimli tabiati va lingvistik nazariyalarni o'rganish uchun asosiy manba).
2. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Ilm-ziyo, 2013. (Tilshunoslikning maqsad va vazifalari, ichki tarmoqlari keng yoritilgan darslik).

3. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2013. (O'zbek tilshunosligining shakllanishi va til sathlari tahlili uchun mo'ljallangan).

4. Yoqubov J. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008. (Tilshunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqasini tushunish uchun qulay qo'llanma).

5. Mahmud Koshg'ariy. Divonu lug'atit-turk (Turkiy so'zlar devoni). 3 tomlik. – Toshkent: Fan, 1960–1963 (yoki zamonaviy nashrlari). (Turkiy tilshunoslikning ilk poydevori sifatida).

6. Alisher Navoiy. Muhokamatul-lug'atayn. – Toshkent: Yozuvchi, 1996. (O'zbek tilining boy imkoniyatlarini ilmiy asoslab bergan mumtoz asar).

7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005. («Tilshunoslik» va «Til» maqolalari).

8. Ziyonet.uz ta'lim portali — Tilshunoslik va umumiy lingvistika bo'yicha ma'ruzalar matni va ilmiy maqolalar elektron bazasi.